

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Сівограков О.В. , Богданович І.І.***

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОСВІТНИХ ПРОГРАМ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Стаття посвячена аналізу екологічної складової в рамках концепції устойчивого развития образовательных программ Республики Беларусь, даются характеристики важнейшим тенденциям и перспективам их развития.

Ключевые слова: Экологическая составляющая, образование устойчивого развития, природоохранная инфраструктура, научный подход, инновация, экологический проект.

Стаття присвячена аналізу екологічної складової у рамках концепції сталого розвитку освітніх програм Республіки Білорусь, даються характеристики важливим тенденціям та перспективам їх розвитку.

Ключові слова: Екологічна складова, освіта сталого розвитку, природоохоронна інфраструктура, науковий підхід, інновація, екологічний проект.

The article deals with an analysis of ecological component of education sustainable development's concept in Republic of Belarus's educational programs, the contemporary tendencies of its processes and the perspectives were defined.

Key words: the ecological component, education of sustainable development, natural-protect infrastructure, science approach, innovation, ecological project.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку перед людством стоять завдання екологізації матеріальної і духовної діяльності суспільства, а отже подальший розвиток екологічної свідомості постає як об'єктивна необхідність. Міжнародні конвенції свідчать про єдину думку світових держав про те, що освіта є головним інструментом для створення гуманного, рівноправного та уважного до проблем людини суспільства, який направлений на вирішення таких важливих питань сталого розвитку, як вирішення екологічних проблем, проблем збалансованого використання відновлюваних та невідновлюваних природних ресурсів, боротьба з бідністю, а також широкого кола питань етичного та правового характеру. У 2004 р. ООН у рамках «Плану дій на XXI століття» [1] проголосила Десятиріччя освіти для сталого розвитку (2005-2014 рр.), у 2002 р. у Йоганнесбурзі була прийнята [2] і у 2005 р. у Вільнюсі остаточно сформульована Стратегія Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК) для освіти в інтересах сталого розвитку, метою якої було «заохочення держав - членів ЄЕК ООН до розвитку і

* кандидат економічних наук, доцент Міжнародного державного екологічного університету ім. А. Д. Сахарова, (Республіка Білорусь)

** кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту всесвітньої історії НАН України

включенню освіти в інтересах сталого розвитку (ОСР) до системи формальної освіти у рамках всіх відповідних навчальних дисциплін, а також озброєння людей знаннями і спеціальними навичками у галузі сталого розвитку, що підвищить їх компетентність, розширить їхні можливості виявляти турботу про соціальні цінності, рівноправність статей у культурному різномаятті» [3]. Одним із завдань даної Стратегії також є «освоєння педагогами знань, що дозволяють включати питання сталого розвитку у предмети, що ними викладаються, забезпечити доступність навчальних засобів і навчально-методичних посібників з ОСР» [4, с. 51].

Актуальність вирішення завдань ОСР визнана Міністерством освіти Республіки Білорусь. З метою забезпечення координації роботи закладів та органів управління освітою системи Міністерства освіти, інших зацікавлених республіканських органів державного управління, а також громадських об'єднань щодо сприяння вдосконаленню освіти з метою сталого розвитку та екологічної освіти, підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців екологічного і природоохоронного профілів у 2007 р. створено Координаційну раду з освіти в інтересах сталого розвитку. Робочим органом цієї ради став Координаційно-інформаційний центр сприяння реалізації Стратегії ЄЕК ООН з освіти в інтересах сталого розвитку, створений при Міжнародному державному екологічному університеті ім. А.Д.Сахарова. Отже, виходячи із важливості: по-перше, теоретичного осмислення актуальності проблеми ОСР у контексті визначення основних напрямків науково-експериментальної роботи вищих навчальних закладів (ВНЗ); по-друге, розробки моделей нового типу ВНЗ випереджаючої освіти для сталого розвитку, а також адаптації існуючих моделей функціонування ВНЗ згідно стратегії сталого розвитку; по-третє, створення програм, які складають цілісну систему організації педагогічних технологій в інтересах сталого соціального розвитку проблема аналізу екологічної складової концепції сталого розвитку вищої освіти у країнах СНД, і зокрема Республіці Білорусь, набуває особливого значення.

Аналіз досліджень і публікацій. Поява перших навчальних посібників з тематики сталого розвитку в Білорусі пов'язано з реалізацією великого міжнародного проекту у галузі освіти - «Програми Балтійського університету», який координує Уппсальський університет (Швеція) і у якому бере участь близько 150 університетів з 14 держав, у тому числі 26 університетів Республіки Білорусь [5]. У рамках цієї програми студенти вивчають базовий курс «Сталий розвиток Балтійського регіону», а також спецкурси «Стійкий водний менеджмент у басейні Балтійського моря», «Сталий розвиток громад» та інші. Центром «Програми Балтійського університету» в Білорусі є Білоруський національний технічний університет. Незважаючи на такий інформаційно-методичний «прорив», появу перших перекладених навчальних посібників зі сталого розвитку у «освітньому просторі» Білорусі, процес формування системи ОСР не був швидкоплинним. Ще у документі «Стратегія сталого розвитку Білорусі: спадкоємність і оновлення» (2003 р.) у рамках реалізації спільного проекту Програми розвитку ООН та Уряду Республіки Білорусь «Сприяння розробці та реалізації Національної стратегії сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 року», вказувалося на необхідність «розробити систему заходів по додатковому розвитку екологічної освіти, пропаганді ідей сталого розвитку, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, що забезпечують комплексне вирішення стратегічних проблем переходу Республіки Білорусь до сталого розвитку з урахуванням моральних цінностей білоруського народу, забезпечення національної безпеки країни в умовах глобалізації» [6, с. 72]. У тому ж році в результаті творчої співпраці Інституту Світового банку з науковими та освітніми установами Білорусі на світ з'явилося видання «Світ і Білорусь: Аспекти сталого розвитку» у вигляді «середньостатистичного» звіту про людський розвиток, що несе на собі суттєвий відбиток «економічного імперативу», властивого розробкам Світового банку. У «Національній стратегії сталого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 року» у розділі «Екологічна освіта та просвіта, підготовка кадрів, інформаційне забезпечення населення» надається перелік завдань на прогнозований період:

- «інтегрування аспектів сталого розвитку у системи освіти на всіх рівнях;
- розробка індикаторів якості освіти для сталого розвитку та створення системи моніторингу;
- створення умов для підвищення рівня компетентності у секторі освіти, співпраці між викладачами та працівниками системи освіти з метою заохочення вивчення питань сталого розвитку та навичок у галузі освіти, обміну досвідом, методик освоєння матеріалу і викладання, у тому числі і на міжнародному рівні» [7, с. 190].

В Україні за останні роки також було приділено достатньо уваги ОСР як на державному рівні [8], так і на рівні економічних досліджень та розробок спеціалістами та фахівцями у галузі освіти у рамках комплексної програми «Освіта для сталого розвитку», а також дослідно-експериментальної програми «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку на термін 2009-2015 рр.» [9].

Метою статті є аналіз основних педагогічних принципів і науково-методичних підходів, важливих для ефективної реалізації завдань ОСР, методик викладання дисциплін екологічного профілю у ВНЗ Республіки Білорусь.

Виклад основного матеріалу. Наразі у Республіці Білорусь існує певний науково-методичний доробок у частині освіти для сталого розвитку. У 2007 р. за фінансової підтримки Представництва ООН/ПРООН у Республіці Білорусь Міжнародний державний екологічний університет ім. А.Д.Сахарова видав інформаційно-аналітичний огляд «Освіта в інтересах сталого розвитку», у якому була висвітлена історія становлення освіти в інтересах сталого розвитку, наведені основні міжнародні документи з даного питання та огляд міжнародного досвіду формування системи освіти для сталого розвитку. У 2010 р. вийшов з друку підручник «Сталий розвиток» Білоруського державного екологічного університету, видання якого було пов'язане з введенням в університеті навчальної дисципліни «Сталий розвиток» для студентів спеціалізації «Економіка природокористування» в рамках спеціальності «Економіка та управління на підприємстві» першим такого роду навчальним посібником в Білорусі для викладачів та студентів самого широкого профілю. У вступі до підручника зазначається, що «основний акцент зроблено на ролі екологічного імперативу - нового компонента, що, до цього часу недостатньо враховується у традиційному соціально-економічному розвитку» [10, с. 10]. Все це не тільки дозволило за останні роки значно розширити поле проникнення світогляду сталого розвитку (як найбільш поширеної і визнаної на міжнародному рівні концепції розвитку людської цивілізації) у систему освіти, предметні навчальні програми, практику педагогічної роботи а й сприяло позиціонуванню ВНЗ як центрів сталого розвитку місцевих громад, підвищенню їх ролі у розробці та реалізації стратегій сталого розвитку локальних територій. Проте, слід зазначити, що неможливо надати однозначний рецепт ефективної реалізації завдань ОСР, оскільки на фоні різних підходів відсутні затверджені і жорстко регламентовані процедури, а принциповим моментом у технології роботи у сфері ОСР є творчий підхід педагогів, робота на базі місцевого матеріалу, залучення у цю діяльність представників місцевої громади.

Основою концепції сталого розвитку є досягнення наступних цілей [11]:

- природозберігаючих та екологічних (підтримка рівня продуктивності екосистем і збереження їх біорізноманіття);
- економічних (задоволення базових потреб суспільства, створення механізмів справедливого розподілу ресурсів, збільшення виробництва суспільно корисних товарів і послуг);
- соціальних (культурний плюралізм, інституціональна стійкість, соціальна справедливість, участь усіх груп населення в процесі прийняття рішень).

Інституціональна сфера включає законодавчі акти та організаційні структури, метою яких є підтримка процесів сталого розвитку на всіх рівнях - від міжнародного до місцевого. Поділ

системи сталого розвитку на відповідні компоненти у цілісному їх сприйнятті є основою для прийняття обґрунтованих рішень, щодо реалізації стратегій і планів.

Основними принципами сталого розвитку є [12]:

- 1) природоохоронний імператив (безумовний орієнтир на неперевищення гранично допустимих рівнів антропогенного впливу на екосистеми);
- 2) системність (комплексний погляд на проблему, вироблення планів дій та їх реалізація з урахуванням економічної, екологічної та соціальної складових);
- 3) цільова орієнтація (вироблення цільової установки і відповідно, побудова планів і дій з орієнтацією на дану мету);
- 4) процес (розуміння стратегії сталого розвитку як процесу активних довгострокових дій, а не просто розробки документа з такою назвою);
- 5) партнерство (спільна робота всіх учасників процесу сталого розвитку, включаючи педагогів, представників державних і місцевих органів влади, бізнесу, громадських організацій, наукової спільноти);
- 6) орієнтація на використання інноваційних підходів та технологій;
- 9) відкритість та прозорість планів і дій в рамках процесу сталого розвитку;
- 10) використання індикаторів стійкого розвитку.

Екологічними складовими механізми переходу до сталого розвитку, можна назвати наступні:

- зміна структур виробництва в напрямку використання альтернативних виробництв і технологій, що зменшують негативний вплив економіки на навколишнє середовище;
- використання місцевих поновлюваних ресурсів;
- зменшення транспортного забруднення, у тому числі шляхом раціоналізації розселення і міського планування, заміни транспортних потоків інформаційними;
- побудова і реалізація державних і місцевих планів розвитку, орієнтованих на цілі і принципи сталого розвитку;
- реалізація програм по збереженню біорізноманіття і культурного різноманіття;
- використання потенціалу міжнародного співробітництва в галузі сталого розвитку.

У 2007 р. в Україні був виданий перший підручник «Соціально-економічний потенціал сталого розвитку», у якому зазначається: «Суттєвою проблемою, зокрема, є надзвичайно слабе висвітлення питань сталого розвитку у навчальному процесі. Відсутні спеціальні дисципліни, майже немає необхідної навчальної літератури, не вносяться корективи у традиційно викладені курси» [13]. Зміна парадигми, а точніше, формування нової системи освіти з урахуванням вимог концепції сталого розвитку повинно бути засновано на єдиному підході, який повинен включати в себе наступні компоненти:

1. Інтродукцію (проникнення) світогляду сталого розвитку в усі навчальні предмети ВНЗ;
2. Реалізацію принципів сталого розвитку у рамках функціонування ВНЗ, університетів та академій;
3. Розробку спеціальних курсів, з питань сталого розвитку для всіх рівнів освіти.

Наприклад, в Республіці Білорусь багато з викладачів університетів використовують матеріали і застосовують у своїй педагогічній діяльності підходи, які можна оцінити, як авторські спроби інтродукції принципів сталого розвитку у їх навчальні предмети. Разом з тим, як правило, такі підходи докладно не описані, матеріали не узагальнені, і тому, про мультиплікацію таких новаторських підходів говорити важко. Крім цього, в умовах значного завантаження педагогів, така індивідуальна практика не може істотно вплинути на зміну ситуації в цілому. У цьому зв'язку актуалізується необхідність розробки спеціальних методичних посібників, використання яких, полегшує працю вчителя по введенню елементів теорії і практики сталого розвитку в предмети, рекомендацій щодо застосування нових підходів на прикладі конкретних дисциплін. Місцеві стратегії сталого розвитку – це ще один соціальний

еколого-економічний феномен, використання якого, дозволяє зробити завершеною, систему освіти для сталого розвитку. Даний компонент освіти пов'язує разом теорію і практику, дозволяючи застосувати отримані знання у ході повсякденної діяльності у ВНЗ.

Як у розділі «Принципи» Стратегії ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, так і у Пропозиціях із впровадження освіти для сталого розвитку в рамках Болонського процесу звертається увага на необхідність забезпечення [14]:

- 1) розуміння розвитку сталого суспільства, як безперервного процесу навчання;
- 2) комплексного (що охоплює екологічні, економічні та соціальні проблеми) підходу до ОСР;
- 3) цілісного (міждисциплінарного) підходу;
- 4) удосконалення всіх галузей освіти в напрямку ОСР;
- 5) використання традиційних знань різних культур, в якості складової частини ОСР;
- 6) заохочення студентства до системного, критичного і творчого мислення та ставлення до життя, де б віддзеркалювалися місцеві і глобальні проблеми;
- 7) забезпечення ОСР як процесу, що триває протягом усього життя, і охоплює всі елементи життєвої сфери.

Мова йде, у першу чергу, про цілісний розвиток особистості, творчих, інтелектуальних, духовних, соціальних якостей, при цьому важливу роль відіграє не стільки оволодіння знаннями, скільки застосування цих знань на практиці.

Крім того, до числа науково-методичних принципів ОСР можна віднести:

- інноваційність (облік передових технологій і досягнень науки);
- навчання через проектну діяльність (на прикладі реалізації реальних проектів, а в разі неможливості - їх імітації);
- сприяння формуванню стратегічного бачення;
- «непряма освіта» (студент сам «обирає» з матеріалу, який пропонується, цільову інформацію і робить потрібні висновки, а важливою передумовою ефективності цього методу є мотивація) [15, р. 21].

Облік перерахованих принципів актуальний і для організації навчального простору у локальному освітньому середовищі. «Специфікою цього середовища є наявність особливого клімату, духу, властивого конкретному ВНЗ, його специфічної культури... Багатство культурного середовища освітньої установи залежить від багатства культурного середовища регіону (населеного пункту)» [16, с. 127-128].

Висновки. В Республіці Білорусь і Україні поширюється розуміння того, що розбудова ОСР має сприяти становленню нового складу мислення, за якого всі соціально-економічні та соціально-екологічні процеси та явища повинні розглядатися з урахуванням принципів сталості та обережності. Стратегія сталого розвитку є стратегією загальних соціальних змін на засадах збалансованого розвитку соціально-економічної та екологічної сфер соціуму, однак передумовою її виконання є формування усталених моделей поведінки людини, зміни її ціннісних пріоритетів у бік соціально-відповідальних, екологічно та гуманістично-орієнтованих форм взаємодії із природним та соціальним оточенням. Необхідно також враховувати, що значення освіти в інтересах сталого розвитку зростає з точки зору її екологічної складової, економічних та соціальних питань при розробці інструментарію для ОСР. Так, наприклад, економічний аспект більшості завдань може бути реалізований через співвідношення витрат і результатів. А соціальний компонент сталого розвитку може бути продемонстрований через питання участі у прийнятті рішень, ефекти групової роботи, створення громадських організацій. Фактично, у методиці ОСР розширення використання терміну «соціально-еколого-економічне» як синоніму поняття «відповідного завданням сталого розвитку», відповідає принципам ОСР. Прикладом можуть бути низка спільних німецько-білоруських проектів, які виконують важливі освітні функції: проект демонстраційної зони високої енергоефектив-

ності Центру «Надія», проект демонстраційної лабораторії з поновлюваних джерел енергії Міжнародного державного екологічного університету ім. А.Д.Сахарова, проект «Екологічний менеджмент - «Біла лелека» Мінського міжнародного освітнього центру ім. Йоханнеса Рау щодо впровадження вимог стандарту європейської системи екологічного менеджменту EMAS-II, а також проходження державної сертифікації за міжнародним стандартом ISO 14001. Значну кількість проектів у галузі сталого розвитку здійснили також такі відомі у Білорусі міжнародні громадські об'єднання як «Екодім», «Екопроект Партнерство», Громадське об'єднання «Жінки за відродження Нарочанського краю» та багато інших, проектні майданчики яких (вітрові електростанції, системи роздільного збору сміття, міні-гідроелектростанції і т.п.) і наразі працюють у якості практичних «навчальних полігонів» для сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. ООН. План дій на XXI століття. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agen-da21toc.htm>.
2. Матеріали Світового Саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: 2002.<http://www.johannesburgsummit.org>.
3. Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.accord.cis.lead.org/edu/annex6.pdf>.
4. Образование в интересах устойчивого развития: информационно-аналитический обзор. – Минск: МГЭУ им. А.Д. Сахарова, 2007. – 103 с.
5. Балтійська ініціатива з ресурсів для освіти зі сталого розвитку регіону Балтійського моря. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.balticuniv.uu.se/esd>.
6. Стратегия устойчивого развития Беларуси: преемственность и обновление. Аналитический отчет. – Минск: Юнипак, 2003. – 207 с.
7. Национальная стратегия устойчивого развития Республики Беларусь на период до 2020 года. – Минск: Юнипак, 2004. – 202 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 –2015 роки» // Офіційний вісник України від 23.05.2003. – 2003 р., № 18, – С. 116, Ст. 847.
9. Стегній О.Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с.; Пустовіт Н.А. Освіта для сталого розвитку – важливий напрям підвищення екологічної компетентності вчителя. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.studentam.net.ua/content/view/7570/97/>; Pidlisnyuk V.V., Stefanovska T. Sustainable agriculture: a New Gender Approach and Challenges for Education// *Economic and Environmental Studies*, 2004, № 6 – P. 311 – 320; Pidlisnyuk V., Stefanovska T. Organic farming in Ukraine : a legacy from the past and perspective for future/ In: *Economics and the Environment «Ecological agriculture in Central and Eastern Europe»* , № 32, 2004 – P.53 – 60; Висоцька О.Є. Рекомендації для роботи над дослідно-експериментальною програмою за темою «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку на термін 2009-2015 рр.». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doipro.dp.ua/096>.
10. Шимова О.С. Устойчивое развитие: учеб. пособие. – Минск, БГЭУ, 2010. – 431с.
11. Освіта для сталого розвитку ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.unesco.org/education/desd>.
12. Міжнародний інститут сталого розвитку. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.iisd.ca/linkages/topics/csd>.

13. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под ред. Проф. Л.Г.Мельника (Украина) и проф. Л.Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 335 с.
14. Пропозиції із впровадження освіти для сталого розвитку в рамках Болонського процесу. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/03-Pos_pap-05/041008_Copernicus-Campus_GHESP_WWF.pdf.
15. Cerrai Simona, Beccastrini Stefano. Creare Legami. Guida per educare alla ostenibilita. Seconda edizione. – Firenze, 2007. – 143 pp.
16. Экологический менеджмент в социальных, церковных и образовательных учреждениях в республике Беларусь: практ. руководство / К.Брайер [и др.]. – Минск: Мисанта, 2008. – 124 с.